

*Ковальський М.Р., к.держ.упр., ЦЗМУ МЮ (м. Хмельницький),
м. Житомир, ORCID ID: 0000-0002-3273-7985*

*Kovalskyi M., Candidate of Science in Public Administration, Central-Western
Interregional Department of the Ministry of Justice (Khmelnyskyi), Deputy Head,
Zhytomyr*

КОНТУРБАНІЗАЦІЯ ТА СУБУРБАНІЗАЦІЯ: СУЧАСНІ ПРОЦЕСИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

CONTURBANIZATION AND SUBURBANIZATION: MODERN PROCESSES OF TERRITORIAL DEVELOPMENT

Визначено, що субурбанізація на тлі консерватизму сітки ... адміністративно-територіальних одиниць закріпила соціальну сегрегацію. Однак потім жителі багатих передмість захотіли захистити себе від соціальних катаклізмів міських центрів і зберегти низькі податки, і законодавці практично всіх штатів прийняли норми, різко утруднили зростання міських територій. До них можуть бути відносно легко приєднані лише території уздовж автострад або навколо обслуговуючого їх аеропорту. Тому міські території росли дуже повільно і нерідко набували вигадливу, з відростками і екскавів форму. Відповідно до законодавства багатьох штатів зміна адміністративних кордонів відбувається лише після схвалення більшістю населення на референдумі. Адміністрації багатих передмість приймають всі необхідні заходи, щоб зберегти якість життя і запобігти проникненню на їх території бідних верств населення. Зазначено, що на сучасному етапі «контурбунізації» дисперсність розміщення населення і робочих місць ще більше зростає. Все більше цінуються якість навколишнього середовища, особливості міського середовища, характерні для малого міста. Постіндустріальна економіка викликала різке збільшення частки робочих місць на дрібних підприємствах в сфері послуг, в тому числі особливо в так званих виробничих - в консалтингу, дизайні, рекламі, маркетингу, аудиті, пов'язаних телекомунікаційних мережах, і навіть вдома. Епіцентри економічного зростання змістилися в зручно розташовані малі міста і сільські поселення, а також в ділову частину деяких найбільших (світових) міст - центрів управління глобалізується економікою. Все це, з одного боку, ускладнило, а з іншого - зробило менш актуальним або, у всякому разі, сильно змінило потреби в координації діяльності сотень і тисяч комун, що входять в вузлові райони навколо великих міст. Більш того, зміни в соціальній структурі жителів і їх ментальності зробили стратегічне планування в рамках

великих територій політично неприйнятним. Технологічний прогрес і структурні зміни в економіці.

Ключові слова: субурбанізація, адміністративно-територіальна одиниця, територіальний розвиток, контурбунізація, стратегічне планування, публічне управління

It is determined that suburbanization against the background of the conservatism of the network ... of administrative-territorial units has consolidated social segregation. But then the inhabitants of the rich suburbs wanted to protect themselves from the social cataclysms of urban centers and keep taxes low, and lawmakers in almost all states adopted the rules, sharply hindered the growth of urban areas. Only areas along highways or around the airport serving them can be relatively easily connected to them. Therefore, urban areas grew very slowly and often acquired an intricate shape, with shoots and exclaves. Under many states' laws, administrative boundaries change only after a majority is approved by referendum. The administrations of the rich suburbs are taking all necessary measures to preserve the quality of life and prevent the penetration of the poor into their territory. It is noted that at the present stage of "conturbization" the dispersion of population and jobs is growing even more. The quality of the environment and the features of the urban environment typical of a small town are increasingly valued. The post-industrial economy has caused a sharp increase in the share of jobs in small enterprises in the service sector, including especially in the so-called production - in consulting, design, advertising, marketing, auditing, related telecommunications networks, and even at home. The epicenters of economic growth have shifted to conveniently located small towns and rural settlements, as well as to the business part of some of the largest (world) cities - the centers of management of the globalized economy. All this, on the one hand, has complicated, and on the other - made less relevant or, at least, greatly changed the need to coordinate the activities of hundreds and thousands of communes in the hubs around large cities. Moreover, changes in the social structure of residents and their mentality have made strategic planning within large areas politically unacceptable. Technological progress and structural changes in the economy. The creation of large regions by combining first-order administrative-territorial units is an objective need of the current stage of socio-economic development. In the West, it arose for both economic and political reasons in the 1970s. The political reasons were the activation of local capital and the creation of so-called regional coalitions and related political forces in response to the globalization of the world economy.

Key words: suburbanization, administrative-territorial unit, territorial development, contourbonization, strategic planning, public administration.

Постановка проблеми. Субурбанізація на тлі консерватизму сітки ... адміністративно-територіальних одиниць закріпила соціальну сегрегацію. У багатьох штатах США мінімальний поріг для освіти територіального ко-

лективу - всього 500 жителів. До 1900 року місто могли досить легко розширюватися за рахунок сільських територій, і в цьому були зацікавлені фірми з торгівлі нерухомістю і будівельні компанії. Однак потім жителі багатих передмість захотіли захистити себе від соціальних катаклізмів міських центрів і зберегти низькі податки, і законодавці практично всіх штатів прийняли норми, різко утруднили зростання міських територій. До них можуть бути відносно легко приєднані лише території уздовж автострад або навколо обслуговуючого їх аеропорту. Тому міські території росли дуже повільно і нерідко набували вигадливу, з відростками і екславів форму. Відповідно до законодавства багатьох штатів зміна адміністративних кордонів відбувається лише після схвалення більшістю населення на референдумі. Адміністрації багатих передмість приймають всі необхідні заходи, щоб зберегти якість життя і запобігти проникненню на їх території бідних верств населення. Так, в частині штату Коннектикут, що входить в агломерацію Нью-Йорка, 75% землі входять в зону, в якій можна продавати ділянки не менше ніж в 1 акр. Нерідко регламентується також характер забудови, щоб збільшилась її вартість. Здавалося б, розумний принцип наближення середніх шкіл до житла призводить до відтворення соціальної та расової сегрегації, з чим без особливих успіхів намагалися боротися, складаючи такі маршрути підвозу учнів автобусами, які охоплювали «білі» і «чорні» квартали. У колишніх соціалістичних країнах також виникла невідповідність між справжніми розмірами міста і його офіційними межами. Але питання вирішувалося відносно просто: час від часу приймалася постанова про розширення міської території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Активне вивчення теоретичних та методичних засад територіального розвитку та пов'язаних з нею процесів і наслідків припадає на другу половину ХХ століття – час інтенсивного розвитку і збільшення ролі міст. Питання процесів територіального розвитку розкриті в працях таких вчених як Ю. Пітюрєнко, А. Степаненко, С. Мохначук, Г. Лаппо, О. Гладкий та ін. Особливості процесів субурбанізації та контурбунізації виділяють у своїх дослідженнях С. Хошсу, А. Борсдорф, Т. Сіверц, Ю. Пивоваров, К. Мезенцев та ін

Постановка завдання. Метою проведеного в поданій статті дослідження є спроба систематизувати основні процеси, що відбуваються у полі зору взаємодії міста та його окраїнами, виявити причини та особливості сучасних трансформацій територіального розвитку.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі «контурбунізації» дисперсність розміщення населення і робочих місць ще більше зростає. Все більше цінуються якість навколишнього середовища, особливості міського середовища, характерні для малого міста [5, с.161]. Постіндустрія-

льна економіка викликала різке збільшення частки робочих місць на дрібних підприємствах в сфері послуг, в тому числі особливо в так званих виробничих - в консалтингу, дизайні, рекламі, маркетингу, аудиті, пов'язаних телекомунікаційних мережах, і навіть вдома. Епіцентри економічного зростання змістилися в зручно розташовані малі міста і сільські поселення, а також в ділову частину деяких найбільших (світових) міст - центрів управління глобалізується економікою.

Все це, з одного боку, ускладнило, а з іншого - зробило менш актуальним або, у всякому разі, сильно змінило потреби в координації діяльності сотень і тисяч комун, що входять в вузлові райони навколо великих міст. Більш того, зміни в соціальній структурі жителів і їх ментальності зробили стратегічне планування в рамках великих територій політично неприйнятним. Технологічний прогрес і структурні зміни в економіці. На ранньому етапі урбанізації систему поселень в густонаселених районах Європи пов'язували пасажирське залізничне сполучення і трамвай. Так, територія Бельгії була пронизана трамвайними коліями, в тому числі міжміськими, що дозволило робочим жити в невеликих містах і сільській місцевості, і зберегло традиційне планування міст з односімейним будинками в двох-трьох рівнях, оточеними невеликими ділянками [1]. З цим пов'язана і прихильність бельгійців зберігається століттями дрібним комунам. Однак в більшості країн саме на цьому етапі урбанізації росли великі міські промислові агломерації. У промисловості провідну роль грали великі підприємства, оскільки велика одинична потужність агрегатів, наприклад в чорній металургії, забезпечувала високу економічну ефективність.

На хід пізніших етапів урбанізації величезний вплив справила автомобілізація, що дозволила значно віддалити житло від робочих місць, винести за межі великих міст торговельні та розважальні центри, змінила моделі споживання і спосіб життя в розвинених країнах. У Центральній і Східній Європі автомобілізація почалася набагато пізніше і в менших масштабах. Виробнича і територіальна концентрація промисловості була вище, що, поряд з іншими важливими причинами, сприяло продовженню зростання «точкових» великих міст, зміцненню структур типу «центр - периферія».

Сучасний розвиток телекомунікацій ще більше послаблює залежність між розміщенням фокусів економічного життя і розселенням.

Зміни в ідентичності і потребах людей і їхнє ставлення до участі в управлінні державними справами. Почуття єдності інтересів, приналежності до територіальної спільності жителів країни, району, міста, місцевості - одна з основ місцевого самоврядування, причому її роль зростає [6, с.89]. Від неї залежить зацікавленість в місцевому самоврядуванні, легітимність,

а отже, і ефективність діяльності місцевої адміністрації. Для нинішньої ситуації в розвинених країнах характерні три тенденції.

Зростаючий індивідуалізм, що викликає відчуження людей від великих адміністративних одиниць, прагнення відгородитися від «чужих» проблем межами своїх комун. Представники середнього класу прагнуть жити в ізольованих, соціально однорідних і строго контрольованих ними громадах. Крайнім виразом такого підходу стали так звані gated communities (громади за воротами) в США - обгороджені з усіх боків поселення, в які не тільки "обмежується доступ сторонніх (наприклад, не можна в'їжджати на джипах), але регламентуються багато аспектів повсякденного життя [7]. Їх жителі виступають різко проти будь-яких проектів, не пов'язаних з обслуговуванням їх безпосередніх потреб - від промислових підприємств до торгових центрів. Перемагає психологія «тільки не на моєму дворі» (not in my backyard). Людей все частіше хвилює, що робиться в їх кварталі, а до міста в цілому з його складними проблемами, бідними й бездомними, автомобільними пробками і неадекватною інфраструктурою їм немає діла. Цьому сприяють зрушення в технологіях надання традиційних муніципальних послуг, їх передача приватному сектору. Іншою стороною медалі є зростання інтересу мешканців ізольованих громад до діяльності низової адміністративної одиниці (більш активну участь у виборах та інше); зростання етнічної і регіональної самосвідомості посилення регіональної ідентичності часто в 'шкоди національній (державної), що сприяє регіоналізації.

Перегляд всього комплексу відносин між людиною і місцевою адміністрацією. Правам особи все частіше віддається пріоритет в порівнянні з інтересами територіальної спільності.

Потреби людей ростуть і, що особливо важливо, - постійно диверсифікуються. Органи влади на різних рівнях, як правило, не здатні швидко і адекватно реагувати на зміни в потребах. В епоху «держави загального добробуту» на Заході і при соціалізмі в Центральній і Східній Європі вони звалили на себе відповідальність за багато сфер життя суспільства, і тягар витрат виявилось найчастіше непосильним [2]. Соціальні програми і діяльність комунальних служб приносилися в жертву інтересам політиків і партій, падала їх ефективність. Нині передбачається, що фінансова залежність місцевого самоуправління від центральної влади, з одного боку, і людей від державних органів - з іншого, пригнічує місцеву і приватну ініціативу, громадську самоорганізацію (низову демократію).

У діяльності місцевого самоврядування, зокрема в містах, упор перенос від прямого контролю над діяльністю різних комунальних служб на створення необхідних умов для прояву приватної чи групової ініціативи у

відповідних сферах і регулювання ринку послуг. Це створює передумови для зменшення зайнятих в управлінні та ролі місцевої влади взагалі і знову-таки підвищує життєздатність, здавалося б раніше приречених дрібних комун.

Таким - чином, суть проблеми адаптації адміністративно-територіального поділу до соціальних змін полягає в тому, що простір діяльності людей в ході швидкого технологічного прогресу безперервно змінюється.

Це стосується всіх його просторово-часових циклів - щоденних (поїздки на роботу), щотижневих (проведення вікенду, поїздки в другу житло), життєвих (переїзди, пов'язані зі змінами в сімейний стан) та інше. Маючи на увазі зростаючу роль телекомунікацій, американський вчений Л. Фестінгер назвав наш час епохою телемобільності [3]. Отже, модифікується територіальність людей -самоідентифікація з конкретним місцем проживання, населеним пунктом, районом, їх зацікавленість в місцевому самоврядуванні.

Простір діяльності, в якому протікають процеси соціалізації, соціального відтворення людей, в якому вони виступають як споживачі товарів, послуг, міського середовища, - це і є територіальна основа демократичної участі в управлінні. Система адміністративних кордонів, успадкованих від минулих історичних епох або створених на основі технічних і бюрократичних критеріїв оптимального адміністративного районування, відстає від технологічних і соціальних змін - вони або значно вужчими простору діяльності (як в великих містах в період субурбунізації), або ширше його. У цьому полягає певна загроза демократії, соціальної стійкості суспільства.

Тому цілком природно, що думка фахівців щодо соціально-економічного розвитку територій довгий час була спрямована на те, щоб в максимально можливій мірі поєднати функціональні межі міських вузлових районів з межами адміністративних одиниць.

Видатний шведський дослідник В.Ллойд запропонував наблизити адміністративні кордони до рубежів простору діяльності людей, а точніше - просторово-часових циклів, з яких складається їхнє життя [8, с.9]. На цих ідеях була заснована американська концепція стандартного метрополітенського статистичного ареалу, що обмежує зону, в якій не менше 15% самодіяльного населення працює в центральному місті. На них орієнтувалася реформа в Великобританії, розпочата в 1974 році - одна з найбільш радикальних в Європі.

Однак відразу з'ясувалися труднощі застосування цього підходу: неможливість постійного пристосування адміністративних кордонів до ре-

льних соціальних кордонів, труднощі у виборі критеріїв їх визначення. Дійсно, якщо взяти критерій стандартного ареалу, 15% самодіяльного населення - це дуже невелика його частина, і до того ж воно становить лише 40-60% всіх жителів. Просторово-часові цикли, пов'язані з щоденними поїздками на роботу, - важлива частина діяльності населення, але далеко не єдина. Іншими словами, життєвий простір більшості населення агломерації багато вже кордонів стандартних ареалів.

Інший підхід до визначення адміністративних меж - виділення приблизно однакових і «оптимальних» за чисельністю населення територіальних осередків, але його застосування нашою країною шукає на ту ж проблему пошуку критеріїв.

У більшості європейських країн в основному зберігається адміністративно-територіальний поділ, що склалося в результаті хвилі реформ, які пройшли по всій Європі в 1970-х - початку 1980-х років. Деякі зумовили їх чинники актуальні і сьогодні, в тому числі в Україні.

Головними напрямками реформ 1970-х-початку 1980-х років були:

- ✓ наближення адміністративно-територіального поділу до кордонів функціональних районів;
- ✓ укрупнення територіальних осередків - низових адміністративних одиниць;
- ✓ укрупнення одиниць основного поділу - створення адміністративних регіонів.

Зупинимося докладніше на двох останніх аспектах європейського регіонального реформування.

Укрупнення низових осередків. Радикальне вирішення проблеми - ліквідація дрібних старих комун і створення на їх місці нових територіальних колективів. В результаті змін число комун скоротилося в Фінляндії з 600 до 327, ФРН - з 24,5 тис. до 8,5 тис., Бельгії - з 2500 до 596, Данії - приблизно з 1400 до 275 [4, с.131]. Але в багатьох країнах злиття комун величезно обмежена. У Франції, наприклад, де прийнятий ряд законів, що стимулюють злиття дрібних комун, з 1955 по 1971 рік воно торкнулося всього 864 комун і призвело до зникнення 462 комун. Після 1971 року злиття торкнулося ще близько 2 тис. Комун, але все ж їх частка не перевищила і 10% загального їх числа. І понині в країні налічується близько 36 тис. комун.

Створення великих регіонів шляхом об'єднання адміністративно-територіальних одиниць першого порядку - об'єктивна потреба сучасного етапу соціально-економічного розвитку. На Заході вона виникла і з економічних, і з політичних причин ще в 1970-х роках.

Політичні причини полягали в активізації місцевого капіталу і створення так званих регіональних коаліцій і пов'язаних з ними політичних сил як реакція на процеси глобалізації світової економіки.

Стадії підйому циклів Кондратьєва супроводжуються хвилею інвестицій, розподіл яких відбувається відповідно до специфічними для неї закономірностями. Так, на етапах ранньої індустріалізації основна частина інвестицій спрямовувалася в вугільні та залізорудні басейни та в райони, добре забезпечені водою і гідроенергією, в яких розвивалася текстильна промисловість. Відомий британський дослідник Є.Гордон прирівняв хвилі інвестицій геологічним відкладенням [4, с.139]. В одних районах шар таких відкладень помітно густіше, ніж в інших (зазвичай це столичні регіони). Іноді «найдавніші» відкладення виходять на поверхню (депресивні райони, як правило, малопривабливі для інвесторів в останні десятиліття), в інших, навпаки, старі шари перекриті новітніми осадовими породами (це райони сучасних високотехнологічних галузей). Кожен район або місто, таким чином, має «в анамнезі» свою унікальну траєкторію розвитку, яка багато в чому пояснює особливості місцевої політичної культури і формування локальної еліти.

Висновки. Згідно Дж. Кретцману, сучасний кондратьєвський цикл ставить місцевий капітал перед вибором трьох альтернатив [7]:

– відповісти на виклик конкурентів з інших районів, що виграють від припливу нових інвестицій і, в свою чергу, збільшити вкладення в виробництво, щоб підняти його ефективність. Але, як правило, для цього доводиться скорочувати соціальні витрати.

– перенести виробництво в інші регіони або країни з більш сприятливими факторами виробництва (зокрема, з більш дешевою робочою силою).

– створити «коаліцію розвитку» на місці, тобто об'єднати зусилля місцевих виробників, які не належать великим транснаціональним компаніям, місцевої влади та провідних соціальних сил (партій, профспілок, громадських організацій), переконавши їх затягнути пояси і спробувати створити більш привабливі умови для інвесторів, змінити імідж регіону або міста і протистояти викликам глобалізації. Такі коаліції особливо характерні для США.

Місцеві підприємці, намагаючись зміцнити етнічну і / або регіональну ідентичність, завжди активно розігрують економічну карту, підкреслюючи справжнє або уявне обмеження інтересів регіону центральною владою. Звідси - вимога передачі регіонам реальних повноважень, пов'язаних з господарським, соціальним і культурним розвитком, створення великих регіонів, особливо охоплюють ареал розселення національного або культурного меншини, і наділення його представницькими органами.

Список використаних джерел:

1. Bernard J. S. (1973), *The sociology of community*. Glenview, IL: Scott, Foresman.
2. Cook S. (1970), *Motives in conceptual analysis of attitude related behavior*. Proceedings of the Nebraska Symposium on Motivation. Lincoln. NE: University of Nebraska Press.
3. Festinger L. (1953), *Group attraction and membership*. Group dynamics: Research and theory. Evanston, IL: Row, Peterson.
4. Gordon H. S. (1954), *The Economic Theory of a Common-Property Resource: The Fishery*. Journal of Political Economy. №62. P. 124–142.
5. Hamblin C. L. (1958), *Questions*. The Australasian Journal of Philosophy. Vol. 36. P. 159–168.
6. James A. and Lott A. (1964), *Reward frequency and the formation of positive attitudes toward group members*. Journal of Social Psychology, P. 1–115.
7. Kretzmann, J. P. (2010). *Asset-based strategies for building resilient communities*. Handbook of adult resilience. New York: Guilford Press.
8. Lloyd W. F. (1977), *On the Checks to Population*. In *Managing the Commons*/ eds. G. Hardin and J. Baden. San Francisco: Freeman, P. 8–15

References:

1. Bernard J. S. (1973), *The sociology of community*. Glenview, IL: Scott, Foresman.
2. Cook S. (1970), *Motives in conceptual analysis of attitude related behavior*. Proceedings of the Nebraska Symposium on Motivation. Lincoln. NE: University of Nebraska Press.
3. Festinger L. (1953), *Group attraction and membership*. Group dynamics: Research and theory. Evanston, IL: Row, Peterson.
4. Gordon H. S. (1954), *The Economic Theory of a Common-Property Resource: The Fishery*. Journal of Political Economy. №62. P. 124–142.
5. Hamblin C. L. (1958), *Questions*. The Australasian Journal of Philosophy. Vol. 36. P. 159–168.
6. James A. and Lott A. (1964), *Reward frequency and the formation of positive attitudes toward group members*. Journal of Social Psychology, P. 1–115.
7. Kretzmann, J. P. (2010). *Asset-based strategies for building resilient communities*. Handbook of adult resilience. New York: Guilford Press.
8. Lloyd W. F. (1977), *On the Checks to Population*. In *Managing the Commons*/ eds. G. Hardin and J. Baden. San Francisco: Freeman, P. 8–15.